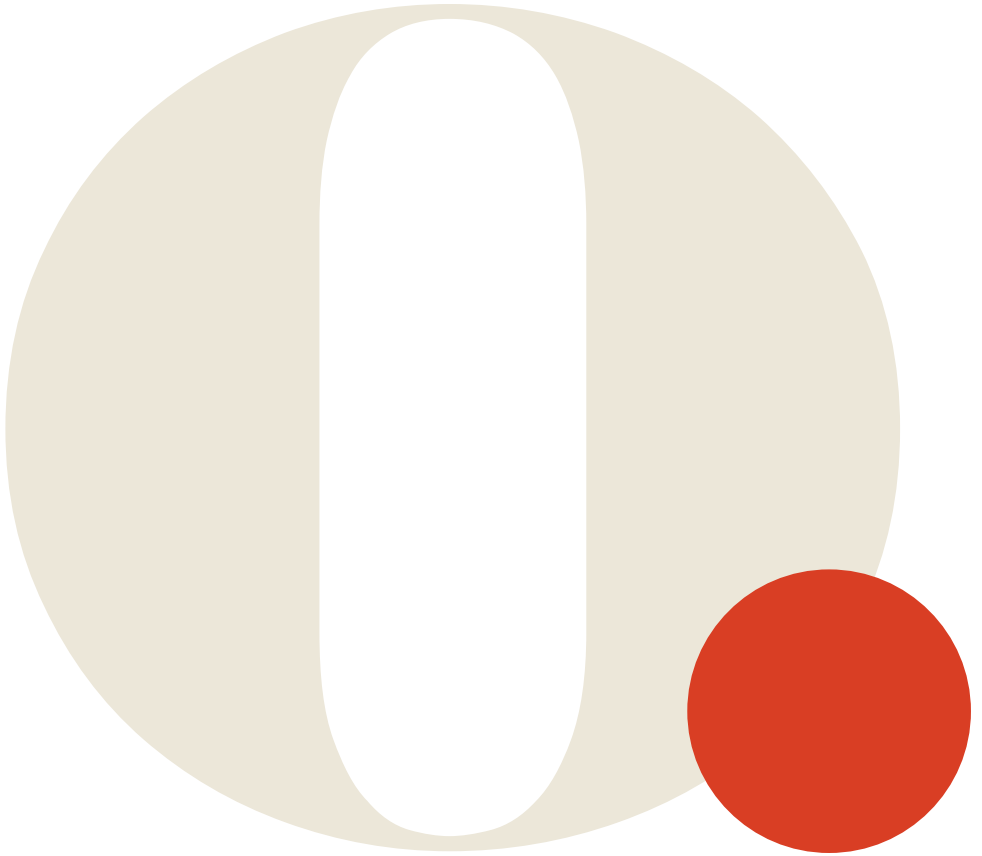

NULPUNT 1945

De Lage Landen een mensenleven later

ONS ERFDEEL VZW

NULPUNT 1945

De Lage Landen een mensenleven later

0.0 Alles zoop en naaide

- 9 **Bij wijze van inleiding**
Luc Devoldere

0.1 Een onverwerkt verleden

- I7 **Veilig verleden?**
De herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in België
Nico Wouters
- 25 **Van nationale consensus tot morele paniek?**
Nederlandse oorlogsherdenkingen
Helen Grevers & Antoon Vrints

0.2 Het monument van de sociale zekerheid

- 35 **Sociale zekerheid: meer dan ooit nodig**
Bea Cantillon
- 44 **De vertrouwensstaat**
Casper Thomas

0.3 De onttovering van het economische mirakel

- 55 **Vallend beton of stevige dijken. Economische verschillen in de Lage Landen**
Ewald Pironet
- 63 **Nederland gaat op in de globaliserende wereldeconomie**
Cees Banning

Inhoud

0.4 Het verlies van de kolonies

75 Het werk is nog maar begonnen.
De gemiste kansen van een
AfricaMuseum
Mathieu Zana Etambala

85 Een façade van zindelijk fatsoen.
De Nederlandse omgang met
het koloniale verleden
Anne-Lot Hoek

0.5 Quid Benelux?

97 De Benelux: het beste jongetje
van de Europese klas?
Tomas Vanheste

0.6 Lotsbestemming Europa?

109 België in het groot?
België en de Europese integratie
Jasper Praet, Ellen Vanderschueren
& Hendrik Vos

117 Waarom zitten wij er eigenlijk in?
Nederland en de
Europese integratie
Mathieu Segers

0.7 Barsten in het Atlantisch bondgenootschap

129 De paraplu van het
Atlantisch bondgenootschap.
De NAVO en België
Tom Sauer

137 Als de geloofwaardigheid weg is.
De NAVO in tijden van Trump
Juurd Eijvoogel

0.8 Hoe universeel zijn de mensenrechten nog?

149 Voortrekkers of tegenwringers?
Mensenrechten in de
Lage Landen
Eva Brems

0.9 Een processie van Echternach

159 Ken je buren.
Over een merkwaardig gebrek
aan kennis van het Zuiden in
het Noorden
Axel Buyse

0.10 Oorlogsdemonen in onze letteren

171 Tijden vol ambiguïteit
en misprijzen.
De Tweede Wereldoorlog en de
Vlaamse literatuur na 1945
Dirk Leyman

181 Wij zijn allemaal de voortzetting
van andermans trauma's.
De Tweede Wereldoorlog en de
Nederlandse literatuur na 1945
Jacqueline Bel

189 **Auteurs**

191 **Colofon**

Niet te geloven

**Niet te geloven
dat ik knaap nog
een vers schreef over de
zilverwitheid van een berkestam**

**en om mij heen
grootse dronkenschap
van de bevrijding:
het water was whisky geworden.**

**Alles zoop en naaide
heel Europa was één groot matras
en de hemel het plafond
van een derderangshotel.**

**En ik bedeesde jongeling
moest nodig
de reine berk bezingen
en zijn bescheiden bladerpracht.**

Remco Campert

0.0

Alles zoop en naaide

Bij wijze van inleiding

Luc Devoldere

Toen in mei 1945 de wapens zwegen in Europa, kon het oude continent, na de orgie van feest en wraak, de staat opmaken van zijn moreel en materieel failliet. Het was een jaar van vernietiging, ontredde en chaos. Honderdduizenden likten ver van huis hun wonden. Zouden ze hun huizen nog terugzien? Men koos kamp. Of men kwam in een kamp terecht. Tegelijk was 1945 het jaar van aarzelende heropbouw. Van opnieuw beginnen. Tegen beter weten in. De filosoof Karl Popper publiceerde zijn belangrijkste boek, *The Open Society and its Enemies*, in dat jaar in Londen. Hij schreef deze verdediging van de liberale democratie tegen het totalitarisme van de twintigste eeuw, echter in Nieuw-Zeeland, waar hij in 1937 als joodse Oostenrijker heen was gevlucht. De Duitse filosoof Theodor W. Adorno zou in 1949 beweren dat het barbaars is een gedicht te schrijven na Auschwitz. En Remco Campert kon in 1962 nauwelijks geloven dat hij als zestienjarige “knaap” in 1945 nog over een reine berk kon schrijven terwijl “alles zoop en naaide”.

Na 1945, voelden velen, moest alles opnieuw worden opgebouwd. Roberto Rossellini filmde *Germania anno zero* (1948) in de ruïnes van Berlijn. Jaren later schreef Ian Buruma *Year Zero. A History of 1945* (2013).

Kunnen we 1945 als een nulpunt beschouwen voor de wereld waarin wij nu, 75 jaar later leven? Veel van wat toen in de steigers werd gezet – van welvaartsstaat tot economische heropbouw en groei, van dekolonisatie tot het morele manifest van universele mensenrechten, verbanden en allianties (Benelux, NAVO en Europese Unie) – lijkt nu onder druk te staan, onder vuur te liggen, of is minstens aan hervorming toe.

Misschien is de term “nulpunt” te sterk. Er zijn ook andere ijkpunten te bedenken. De Britse historicus Eric Hobsbawm had het over de *short 20th century* van 1914 tot 1991 (in tegenstelling tot de lange negentiende eeuw van 1789 tot 1914). Eigenlijk werd de “Grote”, nog exclusief Europese, oorlog slaapwandeling begonnen in 1914, slechts beëindigd met de val van de Berlijnse Muur en de implosie van de Sovjet-Unie en het reële communisme in Europa. Die implosie bleek ook het

einde van de Koude Oorlog die snel na 1945 was begonnen. Weer anderen zien 1918 als een *point of no return*, omdat toen met de tsaar, de Oostenrijkse en Duitse keizer en het Ottomaanse rijk, vier keizerrijken verdwenen.

Anderen wijzen dan weer op de *Trente Glorieuses* (1945-1973), de periode van gestage economische groei en welvaart die stakte met de eerste oliecrisis. Nederland kan dan weer opwerpen dat zijn oorlog pas in 1949 ophoudt met het verlies van of de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië.

Toch is er voldoende reden om 1945 te nemen als een belangrijk ijkpunt voor Europa en dus ook de Lage Landen. We zijn nu een mensenleven – vijfenzeventig jaar – verder.

Het verleden zelf van de oorlog, met zijn collaboratie en repressie, zijn verzet tegen de bezetter, het trauma van de jodendeportatie en de Holocaust, lijkt niet volledig verwerkt. Onze herdenkingen haperen nog. En in onze letteren blijft de Tweede Wereldoorlog spoken.

Harry Mulisch, geboren uit een joodse moeder en een collaborerende Oostenrijks-Hongaarse vader, kon met een zeker recht nog zeggen: “Ik ben de Tweede Wereldoorlog”. Erwin Mortier kon in zijn debuutroman *Marcel* (1999) optekenen: “De kelder bewaarde, de zolder vergat.” In het voorjaar van 2020 publiceerde hij een vervolg op deze – zijn – familiegeschiedenis: *De onbeulekte*. En Arnon Grunberg blijft in zijn oeuvre als joodse Nederlander zijn positie bepalen tegenover de Holocaust (*Bezette gebieden* en *Bij ons in Auschwitz*. *Getuigenissen*, 2020).

Misschien is het wachten tot 2045, een eeuw na het einde van de oorlog, als alle ooggetuigen zullen zijn verdwenen, om deze oorlog als het ware neer te leggen en aan de geschiedenis terug te geven, zoals in 2018 eigenlijk met de Eerste Wereldoorlog is gebeurd. Zal ook Duitsland in 2045 dan zijn *Vergangenheitsbewältigung*, zijn moeizame verwerking van het oorlogsverleden, achter zich hebben gelaten en afscheid hebben genomen van zijn morele schuld die het vandaag nog bindt?

Zal de existentiële discussie over de Holocaust dan nog altijd worden gevoerd in de termen van specificiteit of uniciteit? Natuurlijk is de Holocaust een heel specifieke genocide, maar is ze uniek in de zin dat ze als het ware aan elke vergelijking met andere genocides ontsnapt en dus aan de geschiedenis zelf wordt onttrokken?

Zeker is in elk geval dat er nog veel historisch onderzoek te wachten ligt over de Tweede Wereldoorlog. Dat er een evenwicht gezocht moet worden tussen rituele herdenkingen en dat onderzoek. Er is, om het met een boutade te zeggen, een geschiedenisplicht, geen herinneringsplicht.

The End of Postwar

Na de val van de Berlijnse Muur kwam niet de definitieve overwinning van de liberale, seculiere democratie, die hand in hand ging met een vrije markteconomie, zoals Francis Fukuyama met zijn “einde van de geschiedenis” dacht. Integendeel, we kwamen terecht in *The End of Postwar*, de politieke en sociale consensus in Europa, bereikt na de catastrofale Tweede Wereldoorlog en gegarandeerd door de *pax Americana*.

In die consensus geloofden staten dat ze hun nationalisme achter zich zouden laten en dat Europa steeds meer één zou worden, dat de “naties” uiteindelijk zelfs wereldwijd zouden worden “verenigd”. De politieke elites sloten een pact met het “volk”.

Maar na 2000 en twee vliegtuigen die de *Twin Towers* in vlogen leken nationalisme en religieus fundamentalisme nog altijd springlevend. De elites verloren de voeling met het “volk”, dat zich van hen afkeerde en de sirenenzang van “populisten” begon te volgen.

En zo komen we bij vandaag. Het gebouw van de *postwar consensus* is aan fundamenteel onderhoud toe.

Neem het bouwwerk van de sociale zekerheid: een ware kathedraal, misschien een kunstwerk. Een kostbare constructie in elk geval die ons beschermt, ook en zeker in de Lage Landen, tegen ziekte, werkloosheid en ouderdom door een stelsel van verzekering, uitkering en pensioen. Het monumentale systeem bracht welvaart en emancipatie mee. Het verbond mensen en stabiliseerde het economische en politieke bestel. Een sociaal pact bezegelde een ruil tussen werkgevers en vakbeweging, tussen arbeid en kapitaal. De architecten waren in Nederland en België de pragmatische sociaaldemocraten Willem (“vadertje”) Drees en Achiel Van Acker (“J’agis et puis je réfléchis”). Anno 2020 staat het systeem onder druk. Het blijkt niet vanzelfsprekend en al helemaal niet eeuwig te zijn. Het wordt steeds duurder. En het zal zaak zijn het te behouden door het intelligent en prudent te hervormen.

De verbanden waarin de Lage Landen na 1945 terecht kwamen zijn ook aan een grondig onderhoud toe. De Benelux lijkt voorbijgestoken door de Europese eenmaking, die op haar beurt ook is gaan haperen. Onlangs zei een Belgische oud-premier dat Europa een economische reus is, een politieke dwerg en een militaire worm. Die worm was nieuw. De Franse president Emmanuel Macron mocht de

NAVO eind 2019 dan wel hersendood noemen, vooralsnog doen de Europese landen, met uitzondering van Frankrijk, die zich te lang en lui onder de paraplu van die NAVO en vooral Amerika hebben verschuild, te weinig aan hun eigen defensie. Dat geldt a fortiori voor Europa. De oorlog in ex-Joegoslavië is nog niet echt lang geleden. Macron mag dan eigenlijk boos zijn als opnieuw dertien Franse soldaten sneuvelen in Mali. We zouden het met hem ook al gewoon kunnen hebben over een faire lastendeling.

Aan de ene kant is Europa een constructie met regels en procedures die gehandhaafd worden en die zelfs door niet-leden van de Unie als Zwitserland en Noorwegen gevolgd worden. Aan de andere kant blijft het een *soft power* die niet eens zijn eigen grenzen kan bewaken, het niet eens wordt over de repatriëring van vrouwen en kinderen van IS-strijders, laat staan van die strijders zelf.

Het Europa van de kantoren is een compromisfabriek met een serieus deficit in democratische legitimering. En toch is het een imbroglia dat werkt, sterker blijkt dan vermoed, en sputterend, van gebeurtenis tot gebeurtenis, verder hobbelt.

Na 1945 was de natiestaat, en zeker het nationalisme, verdacht geworden. Een Europees verband zou het eeuwenlange geweld tussen Europese landen, en met name Frankrijk en Duitsland, uitbannen. Men vergat dat de eerste loyauteit van burgers bij die natiestaten is blijven liggen, en al zeker als het om iets als sociale zekerheid gaat. Het systeem van die sociale zekerheid veronderstelt solidariteit en de eerste en stevigste solidariteitskring is vooralsnog die van de natiestaat. Het Europees verband biedt die verzekering niet.

Het Verenigd Koninkrijk stapte uit de Europese Unie omdat het hecht aan zijn soevereiniteit. Hoezeer men dit begrip ook kan relativiseren en wegrationaliseren, burgers blijven het belangrijk vinden in hun politieke opvatting van de eigen natie. Het natiebesef is hardnekkig. Het is in Nederland overigens veel sterker aanwezig dan in België of Vlaanderen. Het minste wat je van België kunt zeggen is dat het, samen met onder andere Italië, in Europa tot de familie van de zwakke natiestaten behoort. Meer nog, de natie valt in België niet samen met de staat. Vlaanderen is dan wel in de feiten een natie, maar paradoxaal genoeg met een complex en eigenlijk zwak natiebesef, dat niet door iedereen in dezelfde mate wordt gedeeld.

We hebben het in dit boek ook over het verlies van de kolonies, die onhoudbaar waren geworden na de wereldbrand. In Indonesië hadden de mensen gezien hoe de westerse kolonialen, zo lang ongenaakbaar geacht, verslagen en vernederd werden door de Japanners, nochtans ook Aziaten. In Kongo zou het nog duren tot 1960. En het duurde nog langer voor de dekolonisatie van de geest op gang kwam. Ook hierin was Nederland sneller dan België. Opmerkelijk is het feit dat het vooral de Congolese diaspora zelf is die op dit ogenblik de Belgen interpelleert. Het is de tweede, zelfs derde generatie na de kolonisatie die radicaal zijn perspectief en zijn stem opeist. Henk Wesseling, de historicus van de Leidse, ironische school, die het jammer vond dat er vandaag meer belang wordt gehecht aan de herinnering dan aan de geschiedenis, kon in *Europa's koloniale eeuw. De Europese koloniale rijken in de negentiende eeuw* (2003) nog laconiek schrijven: "In dit boek zijn verschillende uitspraken te vinden die laten zien hoezeer de Europeanen indertijd overtuigd waren van hun eigen superioriteit, van het feit dat zij niet alleen het recht hadden te koloniseren, maar zelfs de plicht daartoe, omdat hierdoor beschaving werd gebracht aan volken die in duisternis leefden. Er zijn in dit boek ook voldoende gegevens te vinden die aantonen dat de werkelijkheid anders was. Men behoeft de krant slechts op te slaan om te zien dat tegenwoordig meer aandacht wordt gegeven aan het laatste dan aan het eerste gezichtspunt." Vandaag wordt deze zienswijze steeds vaker betwist.

Tot slot buigen we ons in dit boek over de verhouding tussen Vlaanderen, België en Nederland zelf sinds 1945. We doen dat met een scherpe analyse van een Vlaamse diplomaat die de onwetendheid over het buurland blootlegt en het eigenbelang van staten onderscheidt. Vlaanderen en Nederland blijven elkaars dichtste buitenland. De verstrengeling tussen beiden is van die aard dat de samenwerking bestaat en hoe dan ook plaatsvindt. Altijd opnieuw. Altijd anders. In hun beste ogenblikken kunnen Vlaanderen en Nederland elkaar optillen, beter maken. Laat ons die ogenblikken blijven opzoeken. En koesteren.